

MARÍNA HRÍBOVÁ*

Stav a perspektívy výskumu slovenských nárečí v Srbsku¹

Hríbová, M.: State and perspectives of research on Slovak dialects in Serbia. *Slavica Slovaca*, 57, 2022, No3, pp 245-258 (Bratislava).

In this paper, we bring information about the state of research on Slovak dialects in Serbia. In the introductory part we deal with the beginnings of research on these dialects. We pay special attention to the dialectological research of Jozef Štolc in the former Yugoslavia, as well as to the research on Slovak dialects in Serbia after Štolc. We also offer a look at current research on Slovak dialects in Serbia, in which an interdisciplinary approach played a crucial role. In the final part of the paper, we try to outline the perspectives of further research on the studied Slovak dialects.

Slovak dialects, Serbia, dialectological research, state of research, perspectives of research, Jozef Štolc.

I. Začiatky výskumu slovenských nárečí v Srbsku

Výskum slovenských nárečí v Srbsku sa začal uskutočňovať paralelne s konštituovaním dialektológie ako osobitnej jazykovednej disciplíny na Slovensku.² Prvé pokusy vojvodinských kultúrnych dejateľov o zapojenie sa do výskumu slovenských nárečí sa datujú do obdobia na prelome 19. a 20. storočia. Z odbornej literatúry je známe, že Slováci z Vojvodiny začali na konci 19. storočia inenzívnejšie spolupracovať s Františkom Pastrnkom, prvým aplikátorom nepriamej metódy v dialektologickom výskume na Slovensku. Do jeho projektu terénneho výskumu sa zapojili evanjelickí kňazi Emil Kolényi (Hajdušica) a Vladimír Hurban (Stará Pazova), profesor Jozef Maliak (Ilok), učiteľia Ján a Vladimír Mičátekovci (Kysáč), Daniel Bodický (Báčsky Petrovec), Pavel Jároši (Jánošík), Pavel Kolesár (Hložany) a ďalší, ktorých angažovanie možno podľa M. Týra³ považovať za začiatok dialektologických výskumov v Srbsku. Výsledky ankety F. Pastrnka boli postupne uverejňované v jednotlivých ročníkoch časopisu *Slovenské pohľady*.⁴

V nasledujúcom období výskum slovenských nárečí v Srbsku stagnoval. Zaznamenané boli iba sporadické pokusy skúmania alebo zmienky o predmetných nárečiach v niektorých odborných publikáciách.⁵ Na začiatku 20. storočia na činnosť vyššie uvedených kultúrnych a osvetových

* Mgr. Marína Hríbová, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, marina.hrib@savba.sk.

¹ Štúdia je súčasťou riešenia projektu VEGA 2/0002/21 *Liturgický jazyk veriacich byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku a mobilného projektu SASA-SAS-21-05 Slovensko-srbské jazykové vzťahy v kontexte výskumu duchovnej a materálnej kultúry a etnických súvislostí*.

² Pozri Týr, M.: Slovenské dialektologické výskumy vo Vojvodine. In Týr, M. (ed.): *Slovakistický zborník*. Nový Sad: Slovakistická vojvodinská spoločnosť, 2007, č. 2, s. 25.

³ Tamže, s. 25. Pozri aj Dudok, D.: Slovenský jazyk v Juhoslávii a jeho výskum. In: *Nový život* (časopis pre literatúru a kultúru), 1983, roč. 35, č. 5, s. 452; Dudok, D.: Výskum nárečí slovenského jazyka na území bývalej Juhoslávie. In Hodoličová, J. (ed.): *270 rokov dejín, literatúry a jazyka Slovákov vo Vojvodine*. Nový Sad: Slovakistická vojvodinská spoločnosť, 2017, s. 231-237.

⁴ Pastrnek, F.: Študovanie slovenčiny. In: *Slovenské pohľady*, 1893, roč. 13, č. 3 – 1896, roč. 16, č. 7.

⁵ Bližšie o tom Dudok, D.: Miesto hložianskeho nárečia medzi nárečiami slovenského jazyka. In Dudok, D. (ed.): *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1988, č. 10, s. 81-82.

pracovníkov čiastočne nadviazal Benjamín Kamenár, ktorý je autorom niekoľkých prác z oblasti ľudovej terminológie v Starej Pazove (1902 – 1904).⁶ Rodnému pazovskému nárečiu venoval pozornosť aj dolnozemskej dramatik a učiteľ Vladimír Hurban Vladimírov (VHV). V Našom živote, časopise Matice slovenskej v Juhoslávii, uverejnil krátke glosáre *Slovník staropazovských výrazov z cudzích jazykov* (1933) a *Cudzíe výrazy v pazovskom nárečí* (1938),⁷ v ktorých sa sústredil na početné srbské, nemecké, maďarské, turecké, okrajovo aj latinské a francúzske výrazy v nárečí tamojších Slovákov. V jeho pozostalosti sa našli aj rukopisy, resp. dovtedy nepublikované texty *Dodatky ku Slovníku cudzích výrazov v staropazovskom nárečí*, *Pazovské výrazy z cudzích jazykov* a *Skúmanie pazovského nárečia*, s ktorými sa čitateľská verejnosť oboznámila vďaka publikácii zostavovateľky Anny Maričovej *Vladimír Hurban Vladimírov. Jazykovedné práce* (2014).⁸ Vo svojich jazykovedných prácach sa nezaoberal len otázkou nárečia a v ňom sa odzrkadľujúcich jazykových kontaktov, ale aj otázkou spisovného jazyka a jazykovej kultúry.

Dialektologický výskum na súvislom slovenskom území zaznamenal pozoruhodnejšie výsledky v medzivojnovom období, a to predovšetkým vďaka vedeckým prácam Jána Stanislava a Václava Vážneho. V monografii *Liptovské nárečia* (1932), ktorá sa stala významným metodologickým a inšpiračným vzorom pre ďalšie generácie výskumníkov, nachádzame zmienku aj o slovenských nárečiach v Srbsku v kontexte problematiky asibilovanej výslovnosti *ř*, *d'*, prítomnej aj v niektorých slovenských nárečiach na Slovensku. Autor monografie J. Stanislav⁹ podáva vysvetlenie, že fonologickú sústavu jedného jazyka v kontakte s druhým charakterizuje výraznejšia rezistencia, než je to v lexike a syntaxi, a preto sa domnieva, že predmetnú asibilovanú výslovnosť *ř*, *d'* v slovenských nárečiach v Srbsku netreba pokladať za srbizmus.¹⁰

Václav Vážny, ktorý vo svojom výskume uplatňoval kombinovanú metódu, spočívajúcu v overovaní a spresňovaní dotazníkmi a korešpondenciou získaných údajov v teréne, spomína v práci *Nárečí slovenská* (1934) aj dovtedy nepreskúmaný a primárne z tlače známy jazyk Slovákov žijúcich v zahraničí.¹¹ V predmetnej štúdií sa na niekoľkých miestach vyjadruje o fonetických a morfológických javoch charakteristických pre nárečia jednotlivých vojvodinských lokalít.

II. Nárečový výskum Jozefa Štolca vo vtedajšej Juhoslávii

Výskum slovenských nárečí v Srbsku sa zintenzívnil po skončení druhej svetovej vojny, keď sa pod vedením Slovenskej akadémie vied začali uskutočňovať systematické výskumy slovenských nárečí mimo územia Slovenska. V tomto období vo vedeckých kruhoch, ako aj v širšej verejnosti, rezonoval fenomén slovenského zahraničia, zvlášť Dolnej zeme, ktorý sa stal objektom výskumu nielen jazykovedcov, ale aj historikov, etnológov, kulturológov a ďalších vedeckých pracovníkov.

Na terénny výskum slovenských nárečí vo vtedajšej Juhoslávii sa v rámci organizovanej akcie SAV v roku 1947 podujali jazykovedci Jozef Štolc a Eugen Pauliny. Ich bádateľská činnosť

⁶ Kamenár, B.: Názvy jedál a nápojov v Starej Pazove. In: Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti, 1902, roč. 5, č. 6, s. 100; Kamenár, B.: Prostonárodné názvy najobyčajnejších liekov v Starej Pazove. In: Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti, 1903, roč. 6, č. 1, s. 6-8; Kamenár, B.: Názvy náradia a nástrojov v Starej Pazove. In: Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti, 1904, roč. 7, č. 4, s. 58.

⁷ Hurban Vladimírov, V.: Slovník staropazovských výrazov z cudzích jazykov. In: *Náš život*, 1933, roč. 1, č. 3-4, s. 181-184; Hurban Vladimírov, V.: Cudzíe výrazy v pazovskom nárečí. In: *Náš život*, 1938, roč. 6, č. 3-4, s. 197-206.

⁸ Maričová, A. (ed.): Vladimír Hurban Vladimírov. Jazykovedné práce. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2014, s. 141-143; s. 144-148; s. 149; Pozri aj s. 74-78; s. 84-97.

⁹ Stanislav, J.: *Liptovské nárečia*. Martin: Matica slovenská, 1932, s. 81.

¹⁰ Pozri aj Hríbová, M.: Konsonantický systém slovenských nárečí v Srbsku a vybrané suprasegmentálne javy. In: *Slavica Slovaca*, 2021, roč. 56, č. 2, s. 153-168.

¹¹ Vážny, V.: *Nárečí slovenská*. In: *Československá vlastivěda*. III. Jazyk, 1934, s. 219-310.

bola od začiatku vnímaná ako priekopnícka, pretože dovtedy sa obdobný nárečový výskum v juhoslovanskom prostredí nerealizoval. Neskôr ich aj v odbornej literatúre začali označovať za prvých dialektológov, ktorí sa zaoberali predmetnými slovenskými nárečiami.¹²

Nárečový materiál zozbieraný počas ich štvortýždňového výskumného pobytu v roku 1947 a počas opätovného Štolcovho výskumu v roku 1965 spracoval J. Štolc samostatne. Zistenia, publikované po prvýkrát v správach z terénneho výskumu, t. j. v článkoch *Slovenské nárečia v Juhoslávii* (1947)¹³ a *O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii* (1965),¹⁴ neskôr dôkladne analyzoval v monografii *Reč Slovákov v Juhoslávii I. Zvuková a gramatická stavba* (1968),¹⁵ ktorá sa stala finálnym výsledkom jeho výskumu na vymedzenom území.

J. Štolc predtým vydal monografickú prácu *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku* (1949),¹⁶ ktorá spolu s vyššie spomenutou monografiou patrí medzi kľúčové dialektologické diela o slovenských nárečiach na Dolnej zemi. Vďaka zisteniam, ku ktorým dospel počas politickými okolnosťami sťaženého výskumu v Maďarsku, sa v novej monografii mohol zmeniť aj o početných zhodných javoch medzi slovenskými nárečiami v týchto dvoch dolnozemských krajinách.

Úvodná časť monografickej publikácie *Reč Slovákov v Juhoslávii* prináša cenné informácie o sťahovaní Slovákov na skúmané územie a o nimi obývaných sídlach. V predmetnom diele, ktoré sa vyznačuje štandardnou štruktúrou pre vtedajšiu dialektologickú literatúru, autor spracoval fonetický a gramatický systém skúmaných nárečí a na základe vypozerovaných znakov určil ich miesto v kontexte slovenských nárečí. Jeho súčasťou sú aj ukážky nárečových textov z vybraných juhoslovanských, prevažne vojvodinských lokalít a zvukový i gramatický slovník.

Vo vyššie spomínanom článku *O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii*, ktorý predstavuje zhrnutie výsledkov uskutočneného nárečového výskumu v juhoslovanskom prostredí, J. Štolc upovedomuje čitateľskú verejnosť o pripravovanej monografii, v ktorej podá všeobecnú charakteristiku týchto nárečí a vymedzí ich jednotlivé typy (južnostredoslovenský, západoslovenský, východoslovenský a kusucký typ).¹⁷ V monografickej práci však absentujú informácie o nárečiach prinesených z východného Slovenska. Už zo samotného názvu knižnej publikácie *Reč Slovákov v Juhoslávii* vyplýva, že autor sa v nej venuje iba tým slovenským nárečiam, ktorých nositelia deklarovali svoju slovenskú etnickú či národnopolitickú identitu.¹⁸

M. Týr podotýka, že „podľa pôvodnej koncepcie autor chcel spracovať existujúce stredo-slovenské, západoslovenské a východoslovenské dialekty,“ avšak „pre existovanie osobitnej rusínskej národnosti sa vzdal pôvodnej koncepcie.“¹⁹ D. Dudok taktiež poznamenáva, že „prof. J. Štolc pôvodne mal v úmysle spracovať aj nárečia Slovákov v Chorvátsku a nárečia Rusínov vo Vojvodine, ale neskôr po dôkladných úvahách od tohto zámeru odstúpil.“²⁰

¹² Pozri napr. Marićová, A.: Dynamika slovenského nárečia mimo Slovenska (na príklade staropazovského nárečia). In Žigo, P. (ed.): Jazykovedné štúdie XXVI. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania. Zborník k 100. výročiu narodenia univ. prof. Jozefa Štolca. Bratislava: VEDA, 2009, s. 176.

¹³ Štolc, J.: Slovenské nárečia v Juhoslávii. O výsledkoch nárečového výskumu slovenskej menšiny v Juhoslávii od 12. VIII. do 9. IX. 1947. In: Kultúrny život, 1947, roč. 2, č. 21, s. 3; Štolc, J.: Slovenské nárečia v Juhoslávii. Dokončenie z minulého čísla. In Kultúrny život 1947, roč. 2, č. 22-24, s. 4.

¹⁴ Štolc, J.: O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii. In Nový život, 1965, roč. 17, č. 3, s. 333-342.

¹⁵ Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii I. Zvuková a gramatická stavba. Bratislava: SAV, 1968, 356 s.

¹⁶ Štolc, J.: Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku. Bratislava: SAV, 1949, 544 s.

¹⁷ Pozri Štolc, J.: O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii, c. d., s. 336-337; s. 340.

¹⁸ Detailjšie Žeňuch, P.: Vojvodinskí Rusnáci a slovenskí rusnáci: Jazyková, konfesijná a etnická identita v komparácii. In: Slavica Slovaca, 2018, roč. 53, č. 3-4, s. 76.

¹⁹ Týr, M.: Slovenské dialektologické výskumy vo Vojvodine, c. d., s. 27.

²⁰ Dudok, D.: Čítanka nárečových textov Slovákov v Báčke, Banáte, Srieme a Slavónsku. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2010, s. 5.

Podrobnejšie o tom píše M. Myjavcová v súvislosti s vydaním vyššie uvedeného článku J. Štolca v dolnozemskej časopise *Nový život*: „Ako dobrý znalec slovenských nárečí a toľako ako východniarsky rodák zmenil sa tam aj o rusínskom jazyku, ktorý je ináč vo Vojvodine uznaný ako jazyk rusínskej národnostnej menšiny, a konštatoval, že tunajší rusínsky jazyk je vlastne slovenské nárečie, akým sa hovorí na východnom Slovensku. Vyvolalo to značné pobúrenie jednak tých, na ktorých reč sa táto konštatácia vzťahovala, jednak vtedajších strážcov národnostných vzťahov vo viacjazykovom vojvodinskom spoločenstve. Nakoľko sa pamätám, vymieňali sa v tej veci aj medzištátne protestné nóty, ale po čase sa to nejako predsa len zahladilo.“²¹ J. Štolc sa tak v monografii *Reč Slovákov v Juhoslávii* zaoberá tromi typmi slovenských nárečí v Juhoslávii (stredoslovenským, západoslovenským a okrajovo kysuckým typom), vôbec sa nezmienuje o nárečiach prinesených z východnej časti súvislého slovenského územia.

Cennou zásluhou J. Štolca je predovšetkým vymedzenie miesta stredoslovenských a západoslovenských nárečí v Juhoslávii medzi slovenskými nárečiami. J. Botík zdôrazňuje, že práve tomuto jazykovedcovi, ktorého prínos spočíva „v precíznom a priam vyčerpávajúcom zemapise regionálnych a lokálnych typov slovenských nárečí na celom dolnozemskej priestore,“ vďačíme za poznatok, že „dolnozemskej rodiny listov slovenských nárečí je dôsledkom vyrovnávania z Horniakov prinesených nárečových rozdielov a formovania ich nových podôb v dolnozemskej komunitách.“²²

Reč Slovákov v Juhoslávii sa dodnes považuje za medzník nárečových výskumov v prostredí juhoslovanských Slovákov.²³ Ďalší výskum jej autora na danom území však nepokračoval v plánovanom a potrebnom rozsahu. Avizovanú druhú časť monografie, zaoberajúcu sa lexikou slovenských nárečí v Juhoslávii, J. Štolc už nezrealizoval. Napriek tomu, že zastával vysoké postavenie v Slovenskej akadémii vied a bol pomerne dlho „hnacím motorom slovenskej dialektológie“,²⁴ nepodarilo sa mu získať podporu vtedajšieho vedenia vydavateľstva SAV pre vydanie druhého zväzku, a to najmä z dôvodu slabého predaja prvej časti predmetného diela.

S menom J. Štolca sa spájajú začiatky vedeckého výskumu slovenského jazyka vo vtedajšej Juhoslávii, ale aj rozvíjania kontaktov tamojších Slovákov so slovenskou jazykovedou a Slovenskom vôbec.²⁵ Zistenia vyplývajúce z terénneho výskumu slovenských nárečí vo vtedajšej Juhoslávii, ktorých šírenie medzi Slovákami umožnila práve spomínaná monografia z roku 1968, mu zabezpečili významnú úlohu a pevnú pozíciu v dejinách nielen domácej, ale aj juhoslovanskej slovakistiky. Celkovo možno konštatovať, že práve J. Štolc položil základy slovenskej dialektológie v Srbsku.²⁶ Podarilo sa mu – v relatívne krátkom časovom období a za pomerne ťažkých podmienok – uskutočniť rozsiahly výskum a vytvoriť prácu, ktorá sa stala metodologickým vzorom pre nastávajúce generácie krajanských lingvistov, ktorí našli hlavnú bádateľskú doménu v slovenskej dialektológii.

²¹ Myjavcová, M.: Čas spomienky je časom návratu. In Štolc, S. – Marečková, E. (ed.): *Rodák svojim – rodáci svojmu. Spomienkový zborník k 100. výročiu narodenia univ. prof. Jozefa Štolca*. Hranovnica: Obecný úrad Hranovnica, 2008, s. 61.

²² Botík, J.: Ku konceptom štúdia dolnozemskej Slovákov z pozície materského národa. In Ambruš, I. M., Hlásnik, P. – Unc, B. (ed.): *Dolnozemskej Slováci – hranice určenia*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 17.

²³ Týr, M.: *Slovenské dialektologické výskumy vo Vojvodine*, c. d., s. 27.

²⁴ Ferenčíková, A.: Spracovanie syntaxe slovenských nárečí metódami jazykového zemapisu. In Žigo, P. (ed.): *Jazykoš vedné štúdie XXVI. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania. Zborník k 100. výročiu narodenia univ. prof. Jozefa Štolca*. Bratislava: VEDA, 2009, s. 34.

²⁵ Pozri napr. Myjavcová, M.: Situácia slovenského jazyka v srbskej Vojvodine desaťročia po Jozefovi Štolcovi. In Žigo, P. (ed.): *Jazykoš vedné štúdie XXVI. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania. Zborník k 100. výročiu narodenia univ. prof. Jozefa Štolca*. Bratislava: VEDA, 2009, s. 138.

²⁶ Pozri napr. Dudok, D.: Za profesorom Jozefom Štolcom. In: *Nový život (časopis pre literatúru a kultúru)*, 1982, roč. 34, č. 1, s. 86.

S podobným pozitívnym ohlasom medzi krajanmi sa stretla aj jeho monografia *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*, ktorá sa takisto stala významným zdrojom pri písaní dialektologických prác v danej krajine. P. Király napr. prezrádza, že pri písaní vlastného diela sa opieral o túto Štolcovu prácu jednak preto, že skúmal slovenské nárečové skupiny v Maďarsku, a jednak aj preto, že jeho nárečové údaje považoval za spoľahlivé a hodnoverné.²⁷ M. Žiláková²⁸ taktiež potvrdzuje, že viaceré konštatácie z predmetného diela J. Štolca nielenže inšpiračne zapôsobili na rozvoj výskumov jazyka slovenskej minority v Maďarsku, ale určili aj vedecké úlohy pre lingvistov viacerých generácií, a opierali sa o ne aj predstavitelia iných vedných disciplín.

III. Výskum slovenských nárečí v Srbsku po J. Štolcovi

V nasledujúcom období výskum slovenských nárečí v Srbsku pokračoval najmä zásluhou novosadského univerzitného profesora Daniela Dudka. Nadväzujúc na dielo J. Štolca a ním vyvedené závery, D. Dudok uverejnil početné dialektologické časopisecké práce a niekoľko monografií. Medzi jeho najvýznamnejšie štúdie sa radia napr. *Vznik obce a nárečia Aradáča v Banáte ako príklad vzniku nových slovenských obcí a nárečí na území Vojvodiny*,²⁹ *Miesto hložianskeho nárečia medzi nárečiami slovenského jazyka*,³⁰ *Vznik a charakter slovenských nárečí v juhoslovenskej Vojvodine*³¹ a ďalšie.

Za kapitálne dielo D. Dudka sa považuje monografia *Nárečie Pivnice v Báčke* (1972),³² ktorá predstavuje rozpracovanú verziu jeho dizertačnej práce *Словачки говор села Пивнице у Бачкој*, obhájenej v roku 1966.³³ Predmetné dielo je spracované podľa vtedajšej metodológie slovenskej dialektológie, ktorú aplikoval v práci aj J. Štolc. Dudok sa vo svojom výskume sústredil na jednu lokalitu – Pivnicu, ktorá sa svojim nárečím západoslovenského typu pomerne odlišuje od svojho slovenského okolia. V práci popisuje jeho štruktúru a charakteristické hláskové i tvaroslovné znaky vo vzťahu k slovenským nárečiam susedných lokalít, s ktorými je skúmané nárečie v neprestajnom a bezprostrednom styku. Menej sa venoval porovnávaníu skúmaného nárečia s nárečiami pôvodnej vlasti, pretože sa chcel vyhnúť častému opakovaniu faktov.

Podobne ako J. Štolc, v závere práce začleňuje skúmané nárečie do sústavy nárečí na súvislom slovenskom území. Jeho vzťahom k inojazyčnému okoliu sa zaoberá len okrajovo, keďže podľa názoru autora inorečové prvky v čase jeho výskumov výraznejšie neporušovali domácu štruktúru, nezasiahli celý kolektív a vo väčšej alebo menšej miere sa prejavovali len u jednotlivcov. Na rozdiel od svojho predchodcu však D. Dudok volil typických informátorov z rôznych generácií a spoločenských vrstiev a bez povšimnutia nenechal ani vplyv spisovnej podoby slovenského jazyka na skúmanú varietu.

²⁷ Király, P.: Jozef Štolc a výskum slovenských nárečí v Maďarsku. In Žigo, P. (ed.): Jazykovedné štúdie XXVI. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania. Zborník k 100. výročiu narodenia univ. prof. Jozefa Štolca. Bratislava: VEDA, 2009, s. 135.

²⁸ Žiláková, M.: Súčasný stav slovenských nárečí v Maďarsku. In Žigo, P. (ed.): Jazykovedné štúdie XXVI. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania. Zborník k 100. výročiu narodenia univ. prof. Jozefa Štolca. Bratislava: VEDA, 2009, s. 167.

²⁹ Dudok, D.: Vznik obce a nárečia Aradáča v Banáte ako príklad vzniku nových slovenských obcí a nárečí na území Vojvodiny. In Dudok, D. (ed.): Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1981, č. 2 (1980), s. 47-78.

³⁰ Dudok, D.: Miesto hložianskeho nárečia medzi nárečiami slovenského jazyka, c. d., s. 81-117.

³¹ Dudok, D.: Vznik a charakter slovenských nárečí v juhoslovenskej Vojvodine. In Dudok, D. (ed.): Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. XI. medzinárodný zjazd slavistov. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1993, č. 15, s. 19-29.

³² Dudok, D.: Nárečie Pivnice v Báčke. Martin: Matica slovenská, 1972, 290 s.

³³ Pozri Тир, М.: Словачка дијалектологија (Историја, садашњост и перспективе). In: Славистика X, 2006, s. 177.

V roku 2010 sa D. Dudkovi podarilo publikovať *Čítanku nárečových textov Slovákov v Báčke, Banáte, Srijeme a Slavónsku*,³⁴ ktorú tvorí materiál získavaný od začiatku šesťdesiatych rokov do konca deväťdesiatych rokov minulého storočia. Nárečové texty boli zozbierané takmer zo všetkých slovenských obcí v Báčke, Banáte a Srijeme vo Vojvodine, ale aj z jednotlivých obcí vo východnej, strednej a západnej Slavónii v Chorvátsku. Napriek tomu, že autor, ako sám uvádza, nemal pri písaní tejto práce primerané vzory v slovenskej dialektológii, vytvoril hodnotné dielo, ktoré predstavuje sumarizáciu jeho dlhodobého a systematického zberu nárečového materiálu a ktoré zaiste našlo svoje uplatnenie aj ako učebná pomôcka na jednotlivých stupňoch škôl v Srbsku.

V roku 2013 vyšla ďalšia Dudkova dialektologická monografia *Nárečie Aradáča v Banáte na pozadí vzniku a vývinu obce*,³⁵ ktorá však bola koncipovaná pred štyrmi desaťročiami. Ťažiskom práce je opis sústavy nárečia Aradáča vo vzťahu k nárečiam pôvodnej vlasti a čiastočne i k ostatným slovenským nárečiam v Srbsku, s ktorými je skúmané nárečie v každodennom kontakte. Vzťah k jazykom spoločenského prostredia, s ktorých nositeľmi sa obyvatelia lokality v priebehu života na danom území stýkali, detailnejšie nesppracoval. Na rozdiel od monografie o pivníckom nárečí sa v tejto práci osobitne nesppracúva ani derivatológia, resp. morfológia skúmaného nárečia. Prílohou práce je množstvo súvisných nárečových textov.

Medzi základnú dialektologickú literatúru venovanú predmetným nárečiam patrí aj druhá časť Dudkovho diela *O slovenskom jazyku v Juhoslávii*.³⁶ Do tejto časti publikácie sú zaradené vyššie spomínané štúdie o nárečiach lokalít Aradáč a Hložany, ako aj prehľadová štúdia o slovenských nárečiach v Juhoslávii, resp. štúdia o procese zániku slov v skúmaných nárečiach. Za podnetnú pre nárečový výskum možno označiť aj štúdiu o charakteristických znakoch reči Slovákov v Juhoslávii ako výsledku kontaktov slovenského jazyka so srbochorvátskym jazykom, ktorá tvorí súčasť prvej časti publikácie zameranej na dejiny spisovnej slovenčiny Slovákov v Juhoslávii.

Motivovaný výzvou a návrhom J. Štolca o potrebe skúmania tamojších slovenských priezvisk, ktoré často odkazujú na lokality v pôvodnej vlasti alebo v dnešnom Maďarsku, D. Dudok sa podobral na náročnú úlohu a po rokoch bádania publikoval dielo *Priezviská Slovákov v Juhoslávii*.³⁷ V práci prinášajúcej hodnoverné a užitočné informácie aj pre nárečový výskum podáva výklad viac než 4200 priezvisk, z ktorých prevažná väčšina je odvodená z lokálnych alebo regionálnych názvov. Predmetná monografia, ktorá je jedným z hlavných titulov personálnej biografie tohto autora, sa dodnes považuje za významný zdroj poznania potenciálneho pôvodu potomkov niekdajších slovenských prisťahovalcov.

Na práce J. Štolca a D. Dudka nadväzuje Anna Marićová, autorka monografie *Slovenské nárečie Starej Pazovy* (2006).³⁸ Práca vznikla preložením a značným rozšírením jej magisterskej práce *Гласовни систем словачког говора Старе Пазове*, ktorú obhájila v roku 1981.³⁹ Ako A. Marićová uvádza, jej cieľom bolo podať systematický opis nárečia podobnou metódou, akú v predchádzajúcom období aplikovali J. Štolc a D. Dudok. V práci analyzuje fonetický a morfológický systém skúmaného nárečia, pričom už zohľadňuje aj jeho dynamiku, ktorú poníma ako proces prebiehajúci od inovácie ku zovšeobecneniu, s výsledkom rozšírenia určitého javu.

V ďalšej monografii *Slovenská nárečová lexika Starej Pazovy* (2010),⁴⁰ ktorá je istým po-

³⁴ Dudok, D.: Čítanka nárečových textov Slovákov v Báčke, Banáte, Srijeme a Slavónsku, c. d., 146 s.

³⁵ Dudok, D.: Nárečie Aradáča v Banáte na pozadí vzniku i vývinu obce. Báčsky Petrovec, c. d., 127 s.

³⁶ Dudok, D.: O slovenskom jazyku v Juhoslávii. Báčsky Petrovec: Kultúra, 1996, 204 s.

³⁷ Dudok, D.: Priezviská Slovákov v Juhoslávii. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 2001, 219 s.

³⁸ Marićová, A.: Slovenské nárečie Starej Pazovy. Nadlak – Bratislava: Vydavateľstvo Ivan Krasko – Vydavateľstvo ESA, 2006, 220 s.

³⁹ Týr, M.: Slovenské dialektologické výskumy vo Vojvodine, c. d., s. 28.

⁴⁰ Marićová, A.: Slovenská nárečová lexika Starej Pazovy (slovník). Stara Pazova: Kanadem, 2010, 242 s.

kračovaním predchádzajúcej práce, sa A. Marićová venuje hlavne výskumu lexém prevzatých z iných jazykov. Po roku vydala aj *Slovník pazovského nářečia* (2011),⁴¹ v ktorom je spracovaných približne 5 000 lexikálnych jednotiek. Celkovo možno zhodnotiť, že autorka vo všetkých dialektologických prácach orientuje pozornosť na konkrétnu vojvodinskú lokalitu – Starú Pazovu, z ktorej sama pochádza. Výsledky svojich nárečových výskumov zakomponovala aj do zbierky štúdií *O jazyku* (2011),⁴² z ktorej sa čitateľ dozvie napr. o dynamike slovenského nárečia mimo Slovenska (na príklade staropazovského nárečia), resp. o zvykosloví Starej Pazovy.

Z dialektologických prác sa žiada ešte spomenúť nepublikovanú, no nie menej relevantnú magisterskú prácu *Гласовни систем словачког говора Бачког Петровца* (1972) Michala Týra. Autor uverejnil aj niekoľko prehľadových prác o dialektologických výskumoch v Srbsku.⁴³ Dialektologické príspevky uvedených autorov sú zastúpené aj v početných zborníkoch prác, resp. monografiách jednotlivých slovenských lokalít.

Výskumom slovenských nárečí sa čiastočne zaoberal aj Michal Filip, nestor vojvodinskej slovakistiky. V rokoch tesne pred jeho smrťou boli uverejnené príspevky *Lexikálne výpožičky z nemeckého a maďarského jazyka v reči Slovákov v Starej Pazove* (1987)⁴⁴ a *Porekadlá, príslovia, úslovia, nadávky a vyhrážky zo Starej Pazovy* (1988).⁴⁵ Prvý z nich predstavuje slovník výpožičiek z nemčiny a maďačiny v staropazovskom nárečí, ktoré autor zozbieral počas uplynulých desaťročí, zatiaľ čo druhý možno označiť za zbierku frazeológie, resp. jednoduchšiu podobu nárečového frazeologického slovníka Starej Pazovy.⁴⁶

Slovenským nárečiam v Srbsku venovali príležitostne pozornosť aj ďalší významní dialektológovia, resp. jazykovedci ako z vojvodinského prostredia, tak aj zo Slovenska.⁴⁷ Vzácný materiál na výskum nárečí v Srbsku prinášajú aj kulturologické a etnografické, resp. etnologické práce, akými sú napr. monografia Rudolfa Bednárika *Slováci v Juhoslávii* (1964),⁴⁸ *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Juhoslávii* (2002)⁴⁹ a pod.

Pri skúmaní slovenských nárečí v Srbsku sa nemožno zaoberať ani bez prác Miroslava Dudka a Márie Myjavcovej, ktorých vedeckovýskumné aktivity smerujú najmä k celkovej situácii slovenčiny v enklávnom prostredí. V tejto súvislosti je potrebné spomenúť publikáciu *Zachránený jazyk. State*

⁴¹ Marićová, A.: *Slovník pazovského nářečia*. Bratislava: ESA, 2011, 242 s.

⁴² Marićová, A.: *O jazyku*. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2011, 221 s.

⁴³ Pozri napr. Týr, M.: *Slovenské dialektologické výskumy vo Vojvodine*, c. d., s. 25-32; Тир, М.: *Словачка дијалектологија (Историјат, садашњост и перспективе)*, c. d., s. 174-179.

⁴⁴ Filip, M.: *Lexikálne výpožičky z nemeckého a maďarského jazyka v reči Slovákov v Starej Pazove*. In Dudok, D. (ed.): *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1987, č. 6-7 (1984-1985), s. 83-117.

⁴⁵ Filip, M.: *Porekadlá, príslovia, úslovia, nadávky a vyhrážky zo Starej Pazovy*. In Dudok, D. (ed.): *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1988, č. 10, s. 59-80.

⁴⁶ Mlacek, J.: *Z charakteristiky nárečovej frazeológie Starej Pazovy*. In Dudok, D. (ed.): *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1988, č. 10, s. 49.

⁴⁷ Pozri napr. Mlacek, J.: *Z charakteristiky nárečovej frazeológie Starej Pazovy*, c. d., s. 47-58; Mlacek, J.: *Prevzak té slová v reči vojvodinských Slovákov*. In: *Slovenská reč*, 1990, roč. 55, s. 203-213; Mlacek, J.: *Idiomatické výrazy s tautologickými prvkami (na okraji jedného typu staropazovských nárečových frazém)*. In Dudok, D. (ed.): *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1997, č. 14 (1992), s. 65-74; Ferenčíková, A.: *Poznámky o niektorých syntaktických javoch v južnostredoslovenských nárečiach*. In Dudok, D. (ed.): *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1997, č. 14 (1992), s. 17-22; Dudková, E.: *Nárečový slovník z oblasti pestovania konopí a spracovania konopného vlákna v Petrovci*. In Dudok, D. (ed.): *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1997, č. 14 (1992), s. 75-102 a pod. Z novších prác pozri: Ferenčíková, A.: *Poznámky o fungovaní predložky za v slovenských nárečiach vo Vojvodine*. In: *Годишњак за српски језик*, 2013, roč. 26, č. 13, s. 601-606.

⁴⁸ Bednárík, R.: *Slováci v Juhoslávii*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, 324 s. + 164 fotografií.

⁴⁹ Benža, M. (ed.): *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Juhoslávii/Atlas narodne kulture Slovaka u Jugoslaviji*. Báčsky Petrovec: Matica slovenská v Juhoslávii, 2002, 414 s.

o enklávnej a diasporálnej slovenčine (2008),⁵⁰ v ktorej M. Dudok prináša pohľad na slovenský jazyk v cudzom jazykovom a etnickom prostredí. V diele nachádzame potvrdenie o tom, že práve nárečová situácia slovenských ostrovov sa tešila najpodrobnejšej vedeckej reflexii (v Srbsku Štolc, Dudok, Marićová). Autor v ňom zároveň uznáva, že napriek tomu, že práce tohto druhu v enklávnej slovenčine „hľadali a objavovali ustrnulé, konzervatívne modely jazykového správania a jazykové prejavy v ich komplexite, samozrejme, dialektológiu nezaujímali,“ práve „dialektologickým výskumom môžeme vďačiť za prvé serióznejšie pokusy poznať nielen jazykové, ale aj širšie kultúrne pulzovanie slovenských enkláv.“⁵¹ Cenným teoretickým zdrojom informácií a poznatkov z uvedenej oblasti sú aj jeho početné štúdie uverejnené tak na Slovensku, ako aj na Dolnej zemi.⁵²

Na otázky súvisiace s vývinom a fungovaním spisovného slovenského jazyka v Srbsku pod vplyvom okolitého jazykového prostredia poskytujú odpovede predovšetkým vedecké práce Márie Myjavcovej, ktorá sa dlhodobo venuje slovenčine v podmienkach kontaktu so srbským jazykom. Zistenia prezentované v jej monografiách *Slovenčina v jazykovej enkláve* (2001),⁵³ *State o našej slovenčine* (2006),⁵⁴ *Slovenská jazyková čítanka* (2009)⁵⁵ a *O slovensko-srbskom bilingvizme vo Vojvodine* (2015)⁵⁶ považujeme za potenciálny zdroj inšpirácie a motivácie skúmať vplyv dominantného srbského jazyka i na slovenské nárečia v Srbsku. Súčasnej slovenčine vo Vojvodine venoval niekoľko štúdií aj Juraj Glovňa.⁵⁷

Na základe vyššie uvedeného možno konštatovať, že slovenské nárečia v Srbsku sa v rokoch po vydaní monografie J. Štolca stali objektom systematického výskumu len niekoľkých, prevažne vojvodinských jazykovedcov. Ich práce sa svojou štruktúrou väčšinou podobali priekopníckej monografii *Reč Slovákov v Juhoslávii* a boli zamerané predovšetkým na opis hláskoslovnej a tvaroslovnej roviny nárečového systému vybranej lokality, príp. na vymedzenie miesta skúmaného nárečia medzi slovenskými nárečiami. Vzhľadom na to, že plánovaná druhá časť Štolcovej monografie nebola vydaná, zostala doposiaľ málo preskúmaná najmä lexikálna rovina slovenských nárečí v Srbsku, ktorá ponúka veľmi vďačný materiál pre štúdium jazykových kontaktov v danom multilingválnom prostredí. Jedine A. Marićovej sa podarilo lexikograficky spracovať slovnú zásobu skúmaného nárečia Starej Pazovy.⁵⁸

⁵⁰ Dudok, M.: *Zachránený jazyk. State o enklávnej a diasporálnej slovenčine*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2008, 206 s.

⁵¹ Tamže, s. 71.

⁵² Pozri napr. Dudok, M.: *Spoločenský diskurz a kontaktné jazyky*. In Dudok, D. (ed.): *Zborník Spolku vojvodinských slovakistov*. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 2000, č. 16-18 (1994–1996), s. 63-70; Dudok, M.: *Slovenčina v životnom prostredí*. In Divičanová, A., Tóth, A. J., Uhrinová, A. (ed.): *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2006, s. 190-198; Dudok, M.: *Od exosféry k endosfére v slovenčine ako menšinovom jazyku*. In Kováčová, A., Uhrinová, A. (ed.): *Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku, 2013, s. 42-52 a ďalšie.

⁵³ Myjavcová, M.: *Slovenčina v jazykovej enkláve*. Báčsky Petrovec: Kultúra – Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2001, 224 s.

⁵⁴ Myjavcová, M.: *State o našej slovenčine*. Báčsky Petrovec: Kultúra, 2006, 243 s.

⁵⁵ Myjavcová, M.: *Slovenská jazyková čítanka. O slovenskom jazyku vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2009, 234 s.

⁵⁶ Myjavcová, M.: *O slovensko-srbskom bilingvizme vo Vojvodine*. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2015, 164 s.

⁵⁷ Pozri napr. Glovňa, J.: *Stav vojvodinskej slovenčiny ako enklávneho jazyka*. In: *Slavica Slovaca*, 2018, roč. 53, č. 3-4, s. 86-93; Glovňa, J.: *Súčasná vojvodinská slovenčina v médiách a vo verejnom styku*. In Kralčák, E. (ed.): *Súčasná slovenčina v srbských a slovenských elektronických médiách*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2015, s. 30-37; Glovňa, J.: *Znaky spisovnej slovenčiny vo Vojvodine*. In Dobriková, M. (ed.): *Universitas Comeniana. Philologica LXXIII*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2014, s. 239-244 a pod.

⁵⁸ V tejto súvislosti nemožno nespomenúť slovník zostavený A. Habovštiakom, ktorý taktiež patrí medzi pozoruhodné publikácie. Pozri Habovštiak, A.: *Krátky slovník nárečia slovenského pivnického*. Bratislava: Print-servis, 1997, 232 s.

Dialektologický výskum realizovaný na danom území v druhej polovici 20. storočia a na začiatku 21. storočia pokročil hlavne v oblasti skúmania vzájomných relácií predmetných nárečí, resp. ich korelácií so slovenskými nárečiami na súvislom materskom území. J. Štolc odporúčal skúmať jednotlivé nárečové javy aj v súvislosti s medzijazykovými kontaktmi, a D. Dudok písal o možnostiach sledovania priameho a nepriameho vplyvu jazykov okolia na slovenské nárečia v Srbsku. Dosiaľ však nevznikli novšie práce, ktoré by sa systematicky zameriavali na výskum predmetných nárečí z navrhovaného aspektu.

J. Štolc svoju vedeckú pozornosť orientoval predovšetkým na tzv. starší typ slovenských lokalít v Srbsku, zatiaľ čo zvyšné lokality buď nezohľadnil, alebo v nich zozbieral len informačný materiál, na základe ktorého bolo možné identifikovať základný typ nárečia. Autor tento postup logicky argumentoval tým, že v nárečiach lokalít prvej kolonizačnej vlny, ktoré sú obývané prevažne slovenským obyvateľstvom, sa omnoho bezprostrednejšie a vypuklejšie odráža priamy vzťah k nárečiam na Slovensku, kým ostatné lokality môžu byť zaujímavé skôr vo vzťahu k inojazyčnému okoliu.⁵⁹ Vzhľadom na časovú obmedzenosť a stanovenú úlohu zozbierať materiál pre základnú charakteristiku slovenských nárečí v Juhoslávii so zreteľom na ich zaradenie do slovenského jazykového celku, nepovažoval za relevantné obrátiť výskum smerom do oblastí, ktoré majú svoju problematiku a ktorých výskum sa mu zdal časovo príliš náročný. Autor bol presvedčený, že rozvíjať výskumnú činnosť v tomto smere by mali mladí lingvisti domáceho pôvodu, ktorí sú od narodenia zrazení s prostredím.⁶⁰

Napriek tomu, že J. Štolc sa vo svojej práci nevenoval podrobnej analýze nárečí všetkých Slováckmi obývaných lokalít v Srbsku, je nepochybne jediným jazykovedcom, ktorému sa podarilo realizovať výskum týchto dialektov na celoštátnej úrovni, resp. monograficky spracovať skúmanú problematiku. Pokračujúc v Štolcom naštartovanom výskume sa vyššie spomínaní domáci autori začali zaoberať nárečiami vybraných lokalít, ktoré však boli tiež obývané väčšinovým slovenským obyvateľstvom, resp. ním osídlené v rámci prvej kolonizačnej vlny. Lokality mladšieho typu tak zostali väčšinou nepreskúmané. Dôležité je taktiež pripomenúť, že pri doterajších výskumoch sa pozornosť venovala predovšetkým nárečovým prejavom príslušníkov najstaršej, príp. strednej generácie tamojších Slovákov. Nárečie mladšej generácie či detí zostávalo nepovšimnuté, hoci J. Štolc⁶¹ v monografii uznáva, že by bolo zaujímavé sledovať napr. reč mladšej a mladej generácie, so zreteľom na pôsobenie inojazyčného okolia.

Celkovo možno konštatovať, že *Reč Slovákov v Juhoslávii*, ktorá je „dodnes základným dielom nielen o slovenských nárečiach vo vtedajšej Juhoslávii – vo Vojvodine a Slavónsku, o reči Slovákov za hranicami Slovenska – ale i slovenskej dialektológie vôbec,⁶² sa nesporne stala tvorivým impulzom pre ďalší výskum slovenských nárečí v danej krajine. J. Štolc v nej načrtoval široké možnosti ďalšieho dôkladného bádania nárečovej podoby slovenského jazyka na južnoslovanskom území, zdôrazňujúc pritom potrebu širšieho jazykového výskumu. Bohužiaľ, v porovnateľnom výskume v nasledujúcom období nepokračovala ani slovenská, ani srbská stra-

⁵⁹ Štolc, J.: *Reč Slovákov v Juhoslávii I*. Zvuková a gramatická stavba, c. d., s. 16.

⁶⁰ Tamže, s. 17.

⁶¹ Tamže, s. 17.

⁶² Dudok, D.: Spomienky na univerzitného profesora PhDr. Jozefa Štolca, DrSc. In Žigo, P. (ed.): *Jazykovedné štúdie XXVI. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania*. Zborník k 100. výročiu narodenia univ. prof. Jozefa Štolca. Bratislava: VEDA, 2009, s. 10. Na tomto mieste treba vyzdvihnúť skutočnosť, že dielo J. Štolca je aj v súčasnosti považované za jeden z primárnych študijných materiálov pre všetkých v Srbsku študujúcich poslucháčov dialektológie slovenského jazyka.

na.⁶³ Za veľkú škodu možno považovať hlavne to, že sa nedospelo k tímovej práci, resp. spolupráci medzi odborníkmi zo Slovenska a zo Srbska.

Tieto skutočnosti potvrdzuje aj A. Marićová, ktorá uvádza, že „vďaka D. Dudkovi sa výskum rozprúdil prostredníctvom študentov slovenčiny na Filozofickej fakulte v Novom Sade, ktorí vyplňali dotazníky a písali seminárne a diplomové práce. Žiaľ, tieto údaje neboli dodnes plne využité, ani spracované. Nie je vypracovaný ani atlas slovenských nárečí v Juhoslávii, ako bolo plánované. A dnes sa nerealizuje ani výskum vojvodinských nárečí...“⁶⁴ D. Dudok taktiež rekapituluje, že v tomto prostredí absentuje Atlas slovenských nárečí v Srbsku, veľký nárečový slovník a početné terminologické slovníky, avšak chýbajú aj odborníci so záujmom o takúto náročnú dialektologickú prácu.⁶⁵ Hoci sa neustále vyzdvihovala závažnosť podrobného výskumu predmetných nárečí z rozličných aspektov a vzniklo aj niekoľko pozoruhodných prác z tejto oblasti, podľa názoru tohto významného vojvodinského dialektológa, ich výsledky ešte naliehavejšie poukázali na dôležitosť problematiky a rozsah prác, ktoré je potrebné ešte len vykonať.⁶⁶

Od vydania monografie *Reč Slovákov v Juhoslávii* ubehlo viac než pol storočia. Hodnota tejto práce spočíva hlavne v tom, že prevažná časť materiálu bola zachytená v období, keď slovenské nárečia v predmetnom jazykovom konglomeráte neboli natoľko ovplyvnené štátnym jazykom. D. Dudok⁶⁷ pripomína, že ešte ani počas jeho výskumu „nárečia dedinskej spoločnosti neboli také porušené moderným uponáhlňaným životom.“ V priebehu piatich desaťročí od vydania Štolcovej monografie a takmer siedmich desaťročí od prvého uskutočneného výskumu v prostredí slovenského jazykového spoločenstva v Srbsku sa situácia týchto nárečí nenávratne zmenila. O to viac si preto uvedomujeme obrovský bádateľský prínos a význam diela tohto popredného jazykovedca pre slovenskú, slovanskú a predovšetkým krajaniskú dialektológiu,⁶⁸ ale aj význam a potrebu uskutočnenia opätovného, rozšíreného výskumu, na ktorom by sa podieľali viacerí odborníci s interdisciplinárnym prístupom. Je nepochybné, že si tieto nárečia, poskytujúce možnosť hlbšieho nazretia do histórie slovenčiny a konvergentného vývinu jazyka v cudzom prostredí, zaslúžia komplexný výskum z rôznych aspektov.

IV. Aktuálny výskum slovenských nárečí v Srbsku

Na interdisciplinárny výskum predmetných nárečí v súčasnosti sústredujú pozornosť vedeckí pracovníci Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV Peter Žeňuch, Svetlana Šašerina a Mária Hríbová. Autorka príspevku uskutočnila v rokoch 2014 – 2016, v rámci prípravy dizertačnej práce,⁶⁹ terénny výskum vo všetkých tridsiatich šiestich lokalitách so súvislým slovenským osídlením v Srbsku. Po uplynutí viac než polstoročia od uskutočnenia posledného rozsiahleho nárečového výskumu na danom území tak došlo k realizácii opätovného, v niektorých prípadoch rozšíreného výskumu predmetných nárečí na celoplošnej úrovni, a to vrátane nárečí lokalít, ktoré boli osídlené v rámci neskorších kolonizácií. Cieľom jej výskumu bolo zachytiť súčasný stav,

⁶³ Pozri napr. Myjavcová, M.: Situácia slovenského jazyka v srbskej Vojvodine desaťročia po Jozefovi Štolcovi, c. d., s. 139.

⁶⁴ Marićová, A.: Dynamika slovenského nárečia mimo Slovenska (na príklade staropazovského nárečia), c. d., s. 176.

⁶⁵ Dudok, D.: Spomienky na univerzitného profesora PhDr. Jozefa Štolca, DrSc., c. d., s. 13.

⁶⁶ Dudok, D.: Nárečie Aradáča v Banáte na pozadí vzniku i vývinu obce, c. d., s. 5.

⁶⁷ Dudok, D.: Spomienky na univerzitného profesora PhDr. Jozefa Štolca, DrSc., c. d., s. 12.

⁶⁸ Pozri aj Hríbová, M.: Význam a odkaz vedeckého diela Jozefa Štolca v kontexte rozvoja slovenskej dialektológie v Srbsku. In Ambruš, I. M. – Hlásnik, P. – Unc, B. (ed.): V tvorivej symbióze medzi Dolnou zemou a Slovenskom. Zborník prác z rovnomennej medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala v Nadlaku 20. – 21. marca 2015. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2015, s. 197.

⁶⁹ M. Hríbová úspešne obhájila dizertáciu na tému Jazykové a historicko-kultúrne kontexty slovensko-slovanských vzťahov. Historické a kultúrne kontexty slovenských nárečí na Dolnej zemi v Srbsku (2016).

ako aj zmeny, ktoré v štruktúre stredoslovenských, resp. západoslovenských nárečí v Srbsku medzitým nastali, a konfrontovať ich s výsledkami predchádzajúceho výskumu. M. Hríbová, aplikujúc v práci metódy J. Štolca, sledovala prítomnosť rozličných tak zo starej vlasti prinesených a zakonzervovaných, resp. rôzne modifikovaných, ako aj pod vplyvom nového prostredia nadobudnutých prvkov na úrovni jednotlivých rovín jazykového systému.

Na základe Štolcových odporúčaní⁷⁰ sa už nesnažila prebádať reláciu daných slovenských nárečí k nárečiam na súvislom slovenskom jazykovom území, ale najmä ich vzťah k doposiaľ z dialektologického aspektu nepreskúmanému južnoslovenskému prostrediu. Poznávajúc vnútornú štruktúru nárečí, autorka zároveň skúmala, ako a do akej miery sa v nich odzrkadľujú kontakty s inými – nielen slovanskými – jazykmi, ako aj inými kultúrami a vierovyznaniami. Získané výsledky spracovala v podobe analýzy zvukových záznamov generačne a geograficky diferencovaných jazykových prejavov autochtónnych reprezentantov slovenských nárečí. Dôležité je poznamenať, že jej výskumnú vzorku už tvorili respondenti všetkých vekových kategórií a z rôznych sociálnych skupín. Boli to najmä bilingválne, ba aj trilingválne osoby prevažne evanjelického (iba v časti Selenče rímskokatolíckeho a inde zriedkavo aj pravoslávneho) vierovyznania, pochádzajúce z čisto slovenských alebo zmiešaných rodín. V záverečnej časti práce sa autorka snažila načrtnúť perspektívy ďalšieho vývinu a fungovania skúmaných nárečí v Srbsku. Súčasťou prílohy práce sú ukážky nárečových prejavov Slovákov v Srbsku, a to v prepísanej podobe podľa zásad vedeckej fonetickej transkripcie, ale aj v zvukovej podobe nahratej na CD nosiči. Partičálne výsledky výskumu M. Hríbová prezentovala v jednotlivých časopisoch a konferenčných zborníkoch.⁷¹

Povzbudený (nielen) slovami J. Štolca o tom, že „osobitnú pozornosť treba venovať výskumu východoslovenského nárečia v Juhoslávii, rozvoju a osudom jeho spisovnej podoby,“ ktorého výsledky „prinesú nepochybne užitočné poznatky k otázke rozhraničenia slovenčiny a ukrajinských nárečí na východnom Slovensku,“⁷² uskutočnil v roku 2007 podobný terénny výskum aj P. Žeňuch, a to v prostredí dolnozemských gréckokatolíkov vo Vojvodine. V tomto priestore našiel a následne digitalizoval niekoľko rukopisných pamiatok zapísaných cyrilikou s mnohými znakmi zemplínskeho nárečia zo začiatku 19. storočia. Počas terénneho výskumu vyhotovil aj nahrávky liturgii v cirkevnoslovenskom jazyku vo viacerých gréckokatolíckych farnostiach a tiež záznamy spontánnych nárečových prehovorov.

Pri realizácii výskumu sa P. Žeňuch zameriaval predovšetkým na zachytenie vplyvu jazykového vedomia veriacich (používajúcich ako spisovný jazyk dolnozemplínske nárečie) najmä v predpísaných cirkevnoslovenských modlitbách a liturgických textoch.⁷³ V príspevkoch *Jazykové, etnické a konfesijné procesy v byzantsko-slovenskom prostredí Karpatského regiónu*

⁷⁰ Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii I. Zvuková a gramatická stavba, c. d., s. 16. Autor vo svojich odporúčaní uvádza, že „v ďalšej fáze by sa mal výskum orientovať na prehĺbenie poznatkov so zreteľom na vzťah dolnozemplínskych nárečí k jazykom spoločenského okolia.“

⁷¹ Pozri napr. Hríbová, M.: Konsonantický systém slovenských nárečí v Srbsku a vybrané suprasegmentálne javy, c. d., s. 153-168; Hríbová, M.: Vokálny systém slovenských nárečí v Srbsku. In: Slavica Slovaca, 2021, roč. 56, č. 1, s. 26-36; Hríbová, M.: Historické a kultúrne kontexty slovenských nárečí v Srbsku I. In: Slavica Slovaca, 2017, roč. 52, č. 2, s. 133-149; Hríbová, M.: Slovenské nárečia v Srbsku – súčasný stav poznania skúmanej problematiky. In: Hodoľčová, J. (ed.): 270 rokov dejín, literatúry a jazyka Slovákov vo Vojvodine. Nový Sad: Slovakistická vojvodinská spoločnosť, 2017, s. 266-273; Hríbová, M.: Slovenské nárečia v Srbsku v 21. storočí – perspektívy ich vývinu a fungovania. In: Поповић, Љ. (ed.): Славистика XXI. Београд: Славистичко друштво Србије, 2017, s. 148-154 a ďalšie.

⁷² Štolc, J.: O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii, c. d., s. 340.

⁷³ Pozri Žeňuch, P.: Vojvodinskí Rusnáci a slovenskí rusnáci: Jazyková, konfesijná a etnická identita v komparácii, c. d., s. 80.

v 18. a 19. storočí⁷⁴ a *Vojvodinskí Rusnáci a slovenskí rusnáci: Jazyková, konfesijná a etnická identita v komparácii*,⁷⁵ ktoré predniesol na medzinárodných zjazdoch slavistov v Ochride (2008) a Belehrade (2018), autor prezentoval zistenia, ku ktorým dospel počas predmetného výskumu v Srbsku a podobne realizovaných výskumov na východnom Slovensku.

V rámci aktuálneho bilaterálneho projektu (2021 – 2022),⁷⁶ ktorý sa realizuje v spolupráci Slavistického ústavu Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied v Bratislave a dialektologického oddelenia Ústavu pre srbský jazyk Srbskej akadémie vied a umení v Belehrade, sa slovenskému riešiteľskému tímu podarilo uskutočniť ďalší terénny výskum nárečí slovenského pôvodu v Srbsku. Kolektív v zložení P. Žeňuch, S. Šašerina a M. Hríbová sa sústredil na získanie nahrávok cirkevno-slovanských liturgií v miestnej redakcii liturgického jazyka v prostredí dolnozemskej gréckokatolíkov a na výskum bohoslužobnej tradície realizovanej prostredníctvom bibličtiny ako niekdajšieho bohoslužobného jazyka v prostredí slovenských evanjelikov. V nadväznosti na svoje predchádzajúce výskumy sa riešitelia projektu snažili primárne sledovať, ako sa odráža jazykové vedomie používateľov konkrétnej entity v liturgickom jazyku. Dôležitou súčasťou ich výskumu sa stal aj opis vzťahu jazyka a kultúrnej identity.⁷⁷

Vzhľadom na to, že skúmané nárečia sa dlhodobo vyvíjajú pod vplyvom inojazykových a mimojazykových okolností, je dôležité nazerať na danú problematiku z interdisciplinárneho hľadiska. Práve preto je snahou pracovníkov SÚJS SAV podať exaktný popis aktuálneho stavu skúmaných nárečí vrátane okolností, ktoré naň vplyvajú, t. j. s prihliadnutím nielen na jazykové, ale aj historické, kultúrne a iné aspekty. Východiskom pre prípravu takto koncipovaných vedeckých štúdií je v teréne zozbieraný porovnávací materiál, ktorý možno nepochybne považovať za svedectvo doby najreálnejšie a najaktuálnejšie odzrkadľujúce stav predmetných nárečí, ako aj dimenzie vplyvu ich jazykového okolia. Parciálne výsledky výskumu boli konferenčne prezentované, resp. publikačne spracované v jednotlivých zborníkoch.⁷⁸

V. Perspektívy výskumu slovenských nárečí v Srbsku

Za perspektívne považujeme rozšírenie výskumných aktivít a vedeckého bádania v duchu koncepcie diela *Reč Slovákov v Juhoslávii* na celé územie bývalej Juhoslávie, a to so zameraním na porovnanie vývinu a súčasného stavu slovenských nárečí predovšetkým v Srbsku a Chorvátsku, príp. v Bosne. Pri skúmaní tejto problematiky je potrebné mať na zreteli, že ide o nárečia vyvíjajúce sa a fungujúce v kultúrnej, jazykovej a geograficky blízkych, avšak konfesijnálne odlišných prostrediach. Práve preto je potrebné usmerniť pozornosť na interkonfesijnálne, ako

⁷⁴ Žeňuch, P.: Jazykové, etnické a konfesijné procesy v byzantsko-slovanskom prostredí Karpatiského regiónu v 18. a 19. storočí. In Žeňuch, P. (ed.): XIV. medzinárodný zjazd slavistov v Ochride. Príspevky slovenských slavistov. Bratislava: Slovenský komitét slavistov / Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2008, s. 109-133.

⁷⁵ Žeňuch, P.: *Vojvodinskí Rusnáci a slovenskí rusnáci: Jazyková, konfesijná a etnická identita v komparácii*, c. d., s. 75-85.

⁷⁶ Mobilný projekt SASA-SAS-21-05 Slovensko-srbské jazykové vzťahy v kontexte výskumu duchovnej a materiálnej kultúry a etnických súvislostí. Vedúca srbského riešiteľského kolektívu je prof. Dragana Radovanovićová.

⁷⁷ Najnovšie Žeňuch, P.: Jazyk ako svedectvo o prekonanej identite a/alebo pamäť kultúry. In: Шветлосц. Часопис за науку, литературу, культуру и уметност, 2022, roč. LXX, č. 1, s. 5-22 a tiež Žeňuch, P.: Slováci a slovenčina v jazykovo-historických a konfesijných súvislostiach. Procesy a kontexty kultúrnej komunikácie. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, 2022, s. 65 a nasl.

⁷⁸ O tejto problematike na konferencii „Slovakistika – súčasny stav a perspektívy / Slovakistika – aktuálne stane i perspektívy“ na Filozofickej fakulte Univerzity v Novom Sade v Srbsku dňa 2. decembra 2021 referoval P. Žeňuch v príspevku „Aktuálne výsledky výskumov o liturgickej cirkevnej slovančine v prostredí gréckokatolíkov byzantského obradu na Slovensku a vo Vojvodine“, M. Hríbová v referáte „Slovenské nárečia v Srbsku v kontexte aktuálneho výskumu slovensko-srbských jazykových a historicko-kultúrnych vzťahov“ a S. Šašerina v príspevku „Cyrilský rukopis Klimenta Bukovského v kontexte homiletickej tvorby pod Karpatami“.

aj interetnické, etnolingvistické a iné súvislosti, ktoré vplývali na odlišný vývin slovenských nárečí v jednotlivých južnoslovanských krajinách. Spoznávaním kontextov týchto vzťahov možno lepšie pochopiť slabšiu či silnejšiu motiváciu väzby nositeľov skúmaných nárečí tak k materskej krajine, ako aj k južnoslovanskému etniku a jeho jazyku, resp. kultúre, a zároveň vyvodit' závery o ich integrovaní do spoločnosti krajiny, v ktorej žijú. Domnievame sa, že v teréne získaný materiál by mohol byť vhodným podkladom aj pre konfrontáciu situácie slovenských nárečí v jednotlivých dolnozemských krajinách, príp. pre výskum stavu slovenských nárečí napr. v banátskom (srbsko-rumunskom) či sriemskom (srbsko-chorvátskom) jazykovom areáli.

Nositelia predmetných nárečí sú príslušníci enklávy, ktorá je známa ako jediná slovenská enkláva na svete, ktorá si vytvorila vlastnú etnojazykovú enklávu⁷⁹ – napr. v Austrálii, Kanade, Argentíne a pod. Isté rozšírenie a prehĺbenie perspektívy vedeckého výskumu by mohla priniesť aj bádateľská orientácia na problematiku nárečí slovenských presidlencov z bývalej Juhoslávie, ktorí sa usadili v týchto zámořských krajinách.

V súvislosti s perspektívami ďalšieho systematického výskumu predmetných nárečí treba však poznamenať, že naďalej zostáva nevyhnutná potreba vytvorenia Atlasu slovenských nárečí v Srbsku. Na tomto mieste pripomíname slová I. Ripku z konca 20. storočia: „Údaje predstavené v *Atlase slovenského jazyka* z historického (pôvodného) územia treba doplnit' poznatkami, ktoré prináša výskum nárečí v slovenských enklávach. *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku* už vyšiel; aktuálnou a perspektívnou úlohou slovakistiky ostáva príprava a vydanie nárečového atlasu vojvodinských Slovákov.“⁸⁰ V odbornej literatúre novšieho dáta sa konštatuje, že práce na príprave atlasu počas uplynulého obdobia nenapredovali. Potvrzuje to napr. D. Dudok v jednej zo svojich posledných monografií: „O všetkých nárečiach vo Vojvodíne a Slavónsku sa zozbieralo veľké množstvo textov a vyplnili sa aj dotazníky I a II pre Atlas slovenských nárečí, ale čas a zaneprázdnenosť inými prácami autorovi tejto čítanky nedovolili všetky uvedené práce doteraz dotiahnuť do konca.“⁸¹

Aktuálnou zostáva aj otázka vydania nárečového slovníka, ktorý sa nepodarilo spracovať v predchádzajúcich desaťročiach ani v Srbsku, ani na Slovensku. J. Štolc sice plánoval v druhom diele monografie *Reč Slovákov v Juhoslávii* podať nielen analýzu a charakteristiku slovnej zásoby, ale aj slovník slovenských nárečí v Juhoslávii,⁸² no pod vplyvom neprajných okolností upustil od pôvodného zámeru. Na druhej strane, vojvodinskí dialektológovia – napriek deklarovanému záujmu a úsilíu – nedokázali v adekvátnej miere participovať na príprave predmetného slovníka, pretože svoju výskumnú činnosť museli orientovať na úlohy, ktorých riešenie bolo v prostredí slovenskej enklávy v Srbsku považované za naliehavejšie.

V spomínaných monografických prácach o slovenských nárečiach v Srbsku sa venovala pozornosť predovšetkým systémovej analýze, keďže pre výskum a spracovanie nárečí zo sociolingvistického aspektu je dôležité mať najprv tradičnými metódami komplexne spracovanú problematiku, ktorá sa tak stáva jedným zo základných prameňov pri ďalšom hodnotení stavu daných nárečí.⁸³ Získaný dialektologický materiál, samozrejme, ponúka priestor na množstvo ďalších analýz. V budúcnosti by bolo potrebné zohľadniť aj komunikačný aspekt pri výskume

⁷⁹ Pozri Dudok, M.: Zachránený jazyk. State o enklávnej a diasporálnej slovenčine, c. d., s. 144, s. 115, s. 64.

⁸⁰ Ripka, I.: O niektorých špecifikách tvorby jazykových atlasov. In Dudok, D. (ed.): Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1997, č. 14 (1992), s. 62.

⁸¹ Dudok, D.: Čítanka nárečových textov Slovákov v Báčke, Banáte, Srieme a Slavónsku, c. d., s. 6.

⁸² Štolc, J.: O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii, c. d., s. 28.

⁸³ Pozri napr. Habovštiak, A. – Buffa, F.: Slovná zásoba v atlasovom spracovaní. In Kačala, J. (ed.): Obsah a forma v slovnej zásobe. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 1984, s. 287.

slovenských nárečí v Srbsku. Zozbieraný materiál sa nám taktiež javí ako vhodná pramenná báza pre skúmanie napr. jazykových postojov slovenského jazykového spoločenstva v Srbsku, ako aj otázok identifikácie jazykových problémov samotnými členmi spoločenstva na pozadí teórie jazykového manažmentu. V súvislosti s problematikou výskumu slovenských jazykových enkláv M. Dudok konštatuje, že „treba postupovať často singularisticky, aplikovať teóriu jazykovej biografistiky“, pričom taktiež uvádza, že „dôležitým poznávaním jazyka sú sociálne siete, jazykové biografie, osobitné regiolektné a generolektné vektory pulzačného charakteru, ale aj generačné jazykové postoje diasporálnych jazykových používateľov,“⁸⁴ na ktoré by bolo potrebné upriamiť zvýšenú pozornosť.

Na záver si dovoľujeme konštatovať, že výskum predmetných nárečí, ktoré sú už takmer tri storočia teritoriálne a funkčne rozšírené mimo pôvodnej vlasti, zaiste prispieva ku kontinuálnemu rozširovaniu poznania slovensko-slovanských vzťahov a prináša podnetné informácie ako pre súčasnú slovenskú dialektológiu, tak aj v širšom kontexte pre súčasnú slavistiku. Taktiež považujeme za relevantné a potrebné pripomenúť, že slová J. Štolca o dostatku práce na celé desaťročia, a to pre celú skupinu zberateľov dialektologických materiálov v tomto južnoslovenskom prostredí, sú dodnes platné.⁸⁵

State and perspectives of research on Slovak dialects in Serbia

Marína Hríbová

The research on Slovak dialects in Serbia intensified after the end of the Second World War, when systematic research on Slovak dialects outside Slovakia began under the leadership of the Slovak Academy of Sciences. The dialectological research of Jozef Štolc, whose research activity was considered pioneering at that time, played a key role in this environment. His monograph *Speech of Slovaks in Yugoslavia* is still considered a milestone in dialectological research in the environment of Yugoslav Slovaks. Overall, it can be stated that it was J. Štolc who laid the foundations of Slovak dialectology in Serbia. In the years after the publication of Štolc's monograph, Slovak dialects in Serbia became the subject of systematic research by only a few linguists, mostly from Serbia, who followed the work of Jozef Štolc and the conclusions drawn by him. At present, attention needs to be paid to repeated, extended research, in which several experts with an interdisciplinary approach would participate. There is no doubt that these dialects which provide an opportunity for a deeper insight into the history of Slovak and the convergent development of the language in a foreign environment deserve comprehensive research from various aspects.

⁸⁴ Dudok, M.: *Zachránený jazyk. State o enklávnej a diasporálnej slovenčine*, c. d., s. 75; s. 26.

⁸⁵ Štolc, J.: *O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii*, c. d., s. 13.